

- 1.Автомонов П.П. Логіка розвитку методів навчання як категорії дидактики вищої школи / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. Вип. 1(1), 2015. – С. 6-12.
2. А.М. Алексюк. Педагогіка вищої школи: Курс лекцій: Модульне навчання / А.М. Алексюк. Навч.посібник. – К.: Либідь, 1998. -558 с.
3. А.М. Алексюк, В.М. Чорний. Методи навчання в сучасній буржуазній педагогіці США (критичний аналіз). –Київ: Рад.школа, 1983. – 140 с.
4. Автомонов П.П. , Гук О.Ф. Педагогічні ідеї А.М. Алексюка в розвитку теорії методів навчання / Внесок А.М. Алексюка (1932 – 2014 р.р.) в розвиток педагогічної науки і практики: матеріали наукового «круглого столу», 22 квітня 2016 р. / За загальною редакцією А.А. Марушкевич. – Ніжин. Видавець ПП Лисенко М.М., 2016. – С.70 – 75. ISBN 978-617-640-264-0.

Отримано 17.02.2016

УДК 37.014.2

Кузьменко Н. М. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, доктор педагогічних наук, доцент

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ А. М. АЛЕКСЮКА ПРО НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ШКОЛИ

У статті викладено погляди українського педагога А. М. Алексюка на оновлення змісту навчання, підвищення його освітніх, розвиваючих і виховуючих функцій, а також удосконалення методів та форм організації навчання, створення нових педагогічних технологій з метою підвищення ефективності навчального процесу в усіх ланках освіти в умовах України як суверенної і незалежної демократичної держави у кінці ХХ століття.

Ключові слова: *освіта, навчання, виховання, школа, демократизація, реформування.*

В статье изложены взгляды известного украинского педагога А. Н. Алексюка на обновление содержания обучения, повышение его образовательных, развивающих и воспитательных функций, а также совершенствование методов и форм организации учебного обучения, образования новых педагогических технологий с целью повышения эффективности учебного процесса на всех этапах образования в условиях Украины как независимого государства в конце ХХ века.

Ключевые слова: образование, обучение, воспитание, школа, демократизация, реформирование.

The article presents the views of the famous Ukrainian teacher A. N. Aleksyuk to update the content of teaching, increase its educational, developmental and educational funktsiy, as well as improving methods and forms of organization of educational training, the formation of new educational technologies to improve the efficiency of the educational process at all stages of education in the conditions of Ukraine as an independent state at the end of the twentieth century.

Keywords: education, training, school, democratization, reform.

Актуальність. В умовах реформування та вдосконалення вітчизняної системи освіти особливо актуальним є вивчення та впровадження в науковий обіг педагогічного доробку видатних співвітчизників, які своє життя присвятили розвитку педагогічної науки і практики. До когорти відомих українських педагогів другої половини ХХ – початку ХХІ ст. належить А. Алексюк (1932 – 2014), педагогічна спадщина якого сьогодні потребує досконалого вивчення, аналізу та використання в сьогоденних реаліях входження України в європейський освітній простір задля збереження вітчизняних традицій. А. Алексюк – відомий вчений у галузі педагогіки загальноосвітньої і вищої школи, який досліджував загальні методи навчання в середній школі та розробив модульно-тьюторську систему організації навчання у вищих навчальних закладах. Він проводив велику організаційно-педагогічну і громадську роботу, однак провідне місце в діяльності А. Алексюка займало навчання і виховання студентської молоді. Він постійно працював над удосконаленням змісту, форм і методів навчання, нових педагогічних технологій з метою підвищення ефективності навчального процесу в усіх ланках освіти.

Метою статті є аналіз педагогічної спадщини А. М. Алексюка, зокрема його ідей щодо національного відродження вітчизняної освіти.

Виклад основного матеріалу. Вивченню педагогічної спадщини А. Алексюка присвячено наукові праці С. Кашина, В. Кудіної, Є. Спіцина, в яких дослідники більше уваги приділяють розробкам вченого щодо удосконалення навчальної складової педагогічного процесу [1; 3]. Водночас, А. Алексюк є автором «Концепції вихідних засад демократизації навчального процесу в освітніх закладах України». Вона була однією із новаторських педагогічних концепцій і стала складовою у виданні «Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні» (1997) [2], яке було підготовлено Всеукраїнським Педагогічним Товариством ім. Г. Ващенка. Професор, академік АН ВШ України А. М. Алексюк був науковим редактором видання, в якому знані українські педагоги (А. Погрібний, О. Вишневський, В. Майборода, П. Кононенко, Т. Усатенко) пропонували нові підходи до реформування управління освітою та засад виховання, демократизації навчального процесу, реформування педагогічної науки тощо.

У вступному слові до «Концепції вихідних засад демократизації навчального процесу в освітніх закладах України» автор зазначає значимість

навчання як однієї із вихідних категорій педагогіки: «навчання «освічує людину – робить її освіченою; навчання виховує людину – робить її вихованою; навчання розвиває людину, є могутнім фактором цього розвитку, формуючи новонароджену дитину як Людину» [2, с. 58]. На думку вченого, найкращі умови цьому створює демократичне суспільство, школа рідного слова. Демократизацію навчання в різнорівневих навчальних закладах України у кінці ХХ століття А. Алексюк вважав реальністю, центральним поняттям всього процесу розбудови освіти і школи в умовах суверенної України та основоположною ідеєю, що визначає всю систему педагогічного знання і субординує його, так само як і практику навчання. У зв'язку з цим вчений визнавав необхідність утвердження нового педагогічного мислення та демократичних засад навчання, розвиток яких, на його думку, було виразно розпочато ще на початку ХХ століття, особливо за часів УНР (1917 – 1920 рр.). А. Алексюк розрізняв природу цього процесу періоду УНР і в суверенній незалежній Україні. Новизна педагогічного мислення часів УНР була зумовлена його спрямованістю на нові цілі, на новий зміст освіти, навчання і виховання в українській школі. «Мету виховання, освіти і навчання стали розуміти як сукупність завдань, що зумовлені національно-державницьким спрямуванням, гуманізмом і високою моральністю» – вважав А. Алексюк [2, с. 59].

Демократична педагогіка, як зазначав автор «Концепції вихідних засад демократизації навчального процесу в освітніх закладах України», високо шанує керівну роль педагога у навчанні, освіті, вихованні та розвитку учнів. Водночас демократична педагогіка заперечує абсолютизацію авторитарного навчання і «сліпого» визнання авторитету вчителя, педагога. Сила виховного впливу учителя має базуватися насамперед на його широкій обізнаності, ерудиції, таланті, громадянськості його ідеалів та демократичних устремлінь в суспільстві, а не на «придушуванні» виховуваних під прикриттям авторитету сили чи показної «дружби». Важливою умовою демократичної педагогіки Анатолій Миколайович вважав «самосвідомість у навчанні, самовираження, усвідомлення власного «я», самопізнання, самостійність і самоосвіта у навчанні, самовиховання, пошукові методи і прийоми, навчальна евристика в міру вікових особливостей школярів, національна освіта і навчання виховуваних, формування і розвиток у процесі навчання власного «я» **як самодостатньої мети навчання** (виділення – А.Алексюк), виховання і розвитку особистості; демократичні засади в історичному розвитку організації навчального процесу, починаючи з братських, козацьких, січових та інших шкіл різних регіонів України – Буковини, Закарпаття, Галичини, Наддніпрянщини, зарубіжного досвіду тощо» [2, с. 63].

На думку педагога, на початку 90-х років ХХ ст. нова педагогічна ідеологія стала складовим елементом формування нової державницької ідеології в нових конституційних умовах розбудови суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. І такою новою демократичною освітньо-педагогічною ідеологією він вважав **«ідеологію національного відродження школи України»**, а генеруючим началом цієї ідеології, як вважав автор концепції, «має стати **українська національна ідея**, яка буде

гармонізувати різні ідеологічні течії в шкільному будівництві, освіті і педагогіці» (виділення – А. Алексюка) [2, с. 64].

Прояв демократизації структури системи освіти України А. Алексюк вбачав у розвитку нових типів навчально-освітніх закладів (ліцеїв, гімназій, коледжів), які мають своєю метою «підготовку **інтелектуальної національної еліти**» (виділення – А. Алексюка) [2, с. 66]. Наявність різноманітних типів навчально-виховних закладів, варіативних навчальних програм різних освітніх рівнів, вважав автор концепції, забезпечує гнучкість і швидкість пристосування до зростаючих потреб суспільства з урахуванням перспектив соціально-економічного розвитку України.

Важливою умовою національного відродження школи в умовах незалежної України А. Алексюк вважав оновлення змісту навчання, підвищення його освітніх, розвиваючих і виховуючих функцій. Зміст освіти має вибудовуватись на системі вартостей, що історично вироблені народом, людством, водночас це не абстрактно-космополітична вибудова у вигляді незмінно усталеної суми знань. Принципово важливими аспектами в оновленні змісту навчання вчений вважав інформаційний і діяльнісний компоненти навчання. Використання вчителем широкого вибору методів навчання реально забезпечує доступність знань для широкого кола учнів різного рівня успішності, а отже, розширює сферу демократизму у навчанні.

Як зазначав А. Алексюк, достатні умови для створення нових типів навчання та оновлення його змісту стали реальними лише в першій половині 90-х років, коли Україна стала незалежною державою.

Не менш значущою умовою національного відродження школи в умовах суверенної України, на думку А. Алексюка, є вдосконалення методів та форм організації навчання, створення нових педагогічних технологій з метою підвищення ефективності навчального процесу в усіх ланках освіти. Дальшого вдосконалення потребує урок як одна з найважливіших форм організації пізнавальної діяльності учнів, він має стати не єдиним і основним, а рівноправним з іншими формами організації навчання. А. Алексюк наголошував на важливості наповнення змісту уроків, інших форм організації навчання – лекцій, семінарів, екскурсій, практичних і самостійних робіт як культурно-історичним, морально-духовним змістом, так і найновішими здобутками науки. Вчений передбачав необхідність докорінних змін всієї класно-урочної системи навчання, які будуть спрямовані насамперед на подолання жорстких рамок і вимог, які часто негативно позначаються на фізичному і психічному здоров'ї дітей. На його думку, застигли вимоги класно-урочної системи навчання часто прирікають учнів на пасивне слухання та поверхове засвоєння матеріалу, що в свою чергу «не сприяє його творчій трансформації в їх серці, душі і розумі. При цьому знання часто не одухотворяються і не олюднюються, не «переходять» у якості особистості. В результаті світогляд та інші інтегровані якості особистості формуються недостатньо» [2, с. 72].

Одним із найважливіших шляхів демократизації освіти А. Алексюк вважав оновлення методичного забезпечення навчального процесу. В основу оновлення методів, прийомів навчальної діяльності учнів він покладав

гуманістичні стосунки, партнерські відносини, принципи рівноправного діалогу вчитель-учень, викладач-студент. Визначальною спрямованістю такої роботи є розвиток самостійності учнів і студентів, їхньої пізнавально-дослідницької діяльності, систематичне формування в них умінь виробляти свою точку зору, оцінку життєвих фактів і явищ, власні погляди, переконання та ідеали, які ґрунтуються на національних і загальнолюдських цінностях. Творчому застосуванню методів і прийомів роботи з учнями і студентами, зазначав А. Алексюк, сприяє реалізація принципів дискусійності, проблемності в процесі індивідуального і парного, групового і колективного навчання. Це означає, що ширшає палітра творчо використовуваних методів навчання – ілюстративно-пояснювальних, проблемно-пошукових, дослідницьких, а також рольових ігор, психологічних тренінгів, методів і прийомів ділового спілкування тощо.

А. Алексюк виокремлював новації у сфері перевірки, оцінки і контролю знань як важливу умову відродження національної школи незалежної України. Ним була запропонована авторська програма організації і функціонування модульно-тьюторської системи навчання, основу якої складала самостійна робота студентів з участю викладачів як керівників тьюторських занять. Названа система описана автором концепції у п. 8. під назвою «Новації у сфері перевірки, оцінки і контролю знань (на прикладі модульно-тьюторської системи організації навчання)». Для забезпечення цілісного розуміння призначення та принципових моментів функціонування модульної системи вчений називав найважливіші положення цього досвіду.

Головним призначенням модульної системи навчання є зміна організаційних засад педагогічного процесу у вищій школі із забезпеченням суттєвої його демократизації, умов для дійсної зміни місця студента у навчанні (перетворення його із об'єкта в суб'єкта цього процесу), надання навчально-виховному процесу необхідної гнучкості, запровадження принципу індивідуалізації навчання.

Модуль – відносно самостійна частина навчального процесу, яка містить одне або кілька близьких за змістом і фундаментальних за значенням понять, законів, принципів. Засвоєння модуля складається із оглядово-установчої лекції, індивідуальної самостійної навчальної роботи студентів, консультації, кількох групових тьюторських занять за опрацьованими джерелами, які автор пропонував замість традиційних семінарських занять і в своїй сукупності складають зміст модуля.

Організаційна структура кожного тьюторського заняття передбачає тричотири види навчальної роботи, серед яких обов'язковими мають бути невелика письмова робота та дискусія за змістом опрацьованих джерел. Передбачено і інші види навчальної роботи студентів (аналіз педагогічних ситуацій, розв'язання педагогічних задач, евристична бесіда, рольові та ділові ігри тощо), які були змінними відповідно до теми і змісту заняття.

Джерела, виділені у списку літератури, складали мінімум навчального матеріалу, необхідного для систематичного вивчення навчальної дисципліни.

Студент за домовленістю із викладачем має право достроково вивчити матеріал певного модуля і скласти звіт, який вважається прийнятим, якщо

студент під час співбесіди із викладачем продемонструє розуміння головних ідей модуля і послідовно та аргументовано викладе їх у письмовому або усному вигляді. За умови засвоєння і звіту за змістом усіх модулів до закінчення семестру, іспит із даної навчальної дисципліни відмінюється. У випадку, коли студент не зміг з певних причин вчасно прозвітуватися за змістом останнього модуля, він має змогу зробити це під час консультації за домовленістю із викладачем.

При організації індивідуальної навчальної діяльності питання про стимулювання систематичної самостійної роботи з першоджерелами залишається актуальним, проте формалізм у питаннях обліку її результатів усувається значною мірою за умов функціонування запропонованої системи навчання, оскільки перевірка конспектів першоджерел відмінюється і наявність або їх відсутність не впливає на оцінку якості навчальної праці студентів.

Виконання навчальних завдань оцінюється певною кількістю залікових одиниць, облік яких ведуть як викладач, так і студент, що уможлиблює зробити контроль прозорим, демократичним, оскільки наперед відома кількість залікових одиниць для отримання певної оцінки. За такої системи кожен студент отримує можливість протягом усього часу вивчення навчальної дисципліни контролювати та свідомо регулювати свої досягнення у засвоєнні навчального матеріалу шляхом цілеспрямованого планування та розподілу своїх зусиль для досягнення навчальних результатів, що відповідають його реальним навчальним можливостям та запитам. Підсумкова оцінка успішності вивчення певної навчальної дисципліни визначається за допомогою додавання всіх залікових одиниць, отриманих студентом за всі види робіт впродовж вивчення матеріалу навчальної дисципліни.

З метою стимулювання навчальної активності студентів визначається десятка найкращих студентів з навчальної дисципліни за підсумками кожного навчального року з урахуванням загальної суми набраних залікових одиниць; за поданням кафедри рада факультету із їх числа може рекомендувати студентів до вступу в аспірантуру.

Розроблена А. Алексюком модульно-тьюторська система навчання була впроваджена ним в навчально-виховний процес Київського національного університету імені Тараса Шевченка і знайшла своє відображення у підручнику «Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія.» (1998).

А. Алексюк як активний громадянський діяч наголошував на суспільній значимості демократизації навчального процесу. Він зазначав, що «стратегія демократичного розвитку національної освіти об'єктивно передбачає реалізацію демократичної ідеології українського державотворення. Більше того: без останнього немає першого. Це зміцнює мир і злагоду між народами України, їх взаєморозуміння і взаємопідтримку. Водночас справа ускладнюється тим, що власне процес демократизації навчання і освіти в навчальних закладах різних рівнів є в свою чергу складним і неоднозначним у своїх практичних виявах в кожному окремому випадку» [2, с. 61]. Вражає

далекоглядність вченого щодо впливу демократичного розвитку національної освіти на зміцнення миру між народами України.

У висновках до праці автор зазначив, що головні завдання в молодій незалежній Україні в межах означеної теми важливо вбачати в тому, щоб на різних рівнях освіти від початкової до вищої школи змінити акценти з інформаційного на проблемно-діяльнісний тип навчального процесу. Вчений розумів, що досягти цього реально складно, оскільки в перші роки незалежності України хронічно не вистачало нових «правдивих підручників, насамперед суспільствознавства, вітчизняної історії та історії української мови і літератури: це болісно відбивається на гуманітарних аспектах освіти» [2, с. 76]. Анатолій Миколайович вважав, що насамперед є необхідність зміни віх в царині підвищення кваліфікації працівників освіти усіх спеціальностей і їх рівнів, але в першу чергу фахівців гуманітарних предметів. Він пропонував Міністерству освіти України переглянути графіки підвищення кваліфікації вчителів на користь насамперед української мови, літератури та вітчизняної історії, оскільки, на його думку, в галузі історії (громадської та історії мови та літератури) найбільше перекручень, «свідомо вибудованих у різний час російськими царями, радянськими вождями та вченими істориками, в т.ч. і українськими. ...водночас подібного роду заяви поступово стають базою ідеологічної агресії проти України.» [2, с. 76].

Висновки. Слід відмітити, що ідеї щодо реформування національної школи в умовах незалежної України, викладені видатним українським педагогом, громадським діячем А. Алексюком у «Концепції вихідних засад демократизації навчального процесу в освітніх закладах України», що увійшли до збірки «Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні. Педагогічні концепції» (1997) надзвичайно актуальні і сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Кашин С. Вітаємо ювіляра. А. М. Алексюку – 50 / С. Кашин, Л. Петко // Київський університет. – 1982. – 10 червня.
2. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції /А. Погрібний, А. Алексюк, О. Вишневський, В. Майборода, П. Кононенко, М. Стельмахович, Т. Усатенко. – К., «Школяр», 1997. – 149 с.
3. Спіцин Є. С., Кудіна В. В. Памяті видатного українського дидакта Алексюка Анатолія Миколайовича /Є. С. Спіцин, В. В. Кудіна. Теоретичні питання культури, освіти та виховання. Зб. наук. праць, – Вип. 50, КНЛУ, 2014. – С. 182 –185.

Отримано 19.02.2016